

O D K I J O W A D O R Z Y M U

Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą

pod redakcją M. R. Drozdowskiego, W. Walczaka, K. Wiszowatej-Walczak

Białystok 2012

Marzanna Kuczyńska

POZNAŃ

Piotr Mohyła – ojciec duchowy „dziesięciu świętych Akademii Kijowsko-Mohylańskiej”

Praktyka kanonizacyjna Kościoła wschodniego dopuszcza możliwość kanonizacji kolektywnych o charakterze lokalnym, kiedy wpisuje się do kalendarza świętych konkretnego regionu albo o charakterze ogólnocerkiewnym, jeżeli osoby wyniesione na ołtarze reprezentują określony, wspólny typ świętości. Ten sposób wynoszenia na ołtarze wybrańców Pańskich Cerkiew rosyjska szczególnie często stosowała za czasów państwa radzieckiego, które ze względu na oficjalny status kraju hołdującego materialistycznemu światopoglądowi utrudniało lub wręcz uniemożliwiało indywidualne kanonizacje. Święta zbiorowe pozwalały uzupełnić kalendarze o współczesne wzorce duchowości, które służyły wiernym przykładem odsuwanych na margines wartości chrześcijańskich i postaw religijnych aktualnych w świecie zdominowanym przez wulgarny racjonalizm i towarzyszącą mu programową ateizację.

Ideę grupowej świętości, kumulującej doświadczenie pokoleń i regionów, Kościoła lokalnego i powszechnego, gdzie połączony zbiorowy wysiłek niebieskich patronów niesie wiernym nadzieję zwielokrotnionej siły duchowego patronatu, wykorzystał ojciec profesor Jurij Mycyk z ukraińskiej Cerkwi patriarchatu kijowskiego – pierwszy przełożony odrestaurowanej w 1997 r. świątyni Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny przy klasztorze Objawienia Pańskiego w Kijowie, przez historię ściśle powiązanych z Akademią Kijowsko-Mohylańską¹ – aby przypomnieć dziejową rolę

¹ Cerkiew była wyłączona z użytku około 80 lat. Spadkobierczynią „Mohylanki”, Kijowską Akademię Duchowną zamknięto w 1920 r., tak samo klasztor Objawienia Pańskiego, część jego budynków wysadzono w powietrze.

tej pierwszej w Słowiańszczyźnie wschodniej uczelni wyższej i zaktualizować jej znaczenie dla prawosławnej duchowości².

Ojciec Mycyk, wzorem kanonizowanej świętości „soborów”, ułożył symbolicznej sobór „dziesięciu świętych Akademii Kijowsko-Mohylańskiej” i wspólnie z gronem współpracowników³ duchownych oraz świeckich – badaczy historii ukraińskiej kultury – zamieścił ich święte biografie w broszurze o tym samym tytule. Metaforyczny sens „akademickiego soboru” oddaje fakt, iż zespół ten tworzą już wcześniej kanonizowani święci, a ich ilość przewyższa liczbę dziesięciu – projektodawca zapisał w składzie grupy jedenaście osób. Węzłem wiążącym poszczególne figury między sobą jest różnorodny kontakt z kijowską Alma Mater. To wykładowcy i uczniowie szkoły albo duchowieństwo służące przy klasztorze Objawienia Pańskiego lub innych świątyniach należących do oświatowego kompleksu uczelni.

Pierwszym celem duchowego patrona – projektodawcy przedsięwzięcia – było uczczenie ponownego powołania do życia Akademii Kijowsko-Mohylańskiej, teraz już o świeckim charakterze. Drugim – prezentacja mało obecnie znanych życiorysów najwybitniejszych postaci placówki, ich naukowych osiągnięć oraz duchowego heroizmu. Trzeci powód wypływa z założeń apostołskich, chrystianizacyjnych. Jest nim chęć zainaugurowania typowej dla szkoły w dawnych wiekach religijnej działalności oświatowo-popularyzatorskiej, obejmującej jak najszerze grono odbiorców, kilkadziesiąt lat pozbawionych dostępu do konfesyjnego nauczania. Ważne treści niosą motywy patriotyczne immanentnie zawarte w życiorysach świętych. Ci najlepsi synowie Akademii są zarazem personifikacją narodu, państwa i Cerkwi, rodzimej wiary i kultury. Rozsławiając imię Ukrainy w całym prawosławnym świecie, gdzie sprawowali posługę duchową, oddziałują wychowawczo na współczesne pokolenia. Uczą miłości do odrodzonej ojczyzny przez przywracanie pamięci o jej chlubnej przeszłości, ideach niepodległościowych, pierwszeństwie intelektualnej tradycji religijnej w nowożytnej kulturze Słowiańszczyzny wschodniej, która wyróżnia Ukrainę spośród prawosławnych państw regionu.

Katalog „świętych” otwiera postać inicjatora i organizatora Akademii – metropolity kijowskiego Piotra Mohyły⁴, kanonizowanego w 1996 r. Świętość tę począt-

² A. Jabłonowski, *Akademia Kijowsko-Mohylańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi*, Kraków 1899–1900; R. Łużny, *Pisarze kregu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska. Z dziejów związków kulturalnych polsko-wschodniosłowiańskich XVII–XVIII w.*, Kraków 1966; T. Chynczewska-Hennel, *Akademia Kijowsko-Mohylańska*, [w:] *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik, Białystok 2002, s. 40–54; eadem, *Akademia Kijowsko-Mohylańska: historia i współczesność*, „Przegląd Humanistyczny” 1(2006), s. 59–68.

³ Biogramy opracowywali, prócz o. Jurija Mycyka, o. Bogdan Pietuchow, Zoja Chyżniak, Roland Picz, Oleg Sandaliuk.

⁴ Zob. I. Czamańska, *Mohyłowcie*, [w:] *Słownik dynastii Europy*, red. J. Dobosz, M. Seweryński, Poznań 1999, s. 270–272; A. Жуковський, *Петро Могила й питання єдності Церков*, Київ 1997.

kowo dla lokalnego, ukraińskiego, kultu uznał patriarchat moskiewski. Dziewięć lat później, 8 grudnia 2005 r., Moskwa rozszerzyła kult świętego na całe podległe sobie terytorium⁵. Kanonizację hierarchy przeprowadziła także rumuńska Cerkiew prawosławna⁶. Dalej tron „soboru” Akademii Kijowsko-Mohylańskiej składa się z wybitnych biskupów XVII i XVIII wieku, którzy swe życiowe posłannictwo realizowali na ukraińskich ziemiach państwa polsko-litewskiego lub w cesarstwie rosyjskim. W układzie chronologicznym są to święci: Teodozy Czernihowski (Uglicki; ?–1696), Dymitr Rostowski (Daniel Tuptało; ok. 1651–1709), Jan Maksymowicz (metropolita tobolski i całej Syberii; 1651–1715), Innocenty Kulczycki (Jan, pierwszy biskup Irkucka; 1680–1731), Joasaf Biełgorodzki (Jakub Gorlenko; 1705–1754), Sofroniusz Irkucki (Stefan Krystalewski; 1703–1771)⁷, Arseniusz Maciejewicz (Aleksander, metropolita Tobolska, a później Rostowa; 1697–1772), Paweł Koniuszkiewicz (Piotr, metropolita Tobolska; 1705–1770)⁸. Spis zamyka bardzo słabo znany kijowski wychowanek, później duchowny cerkwi rosyjskiego poselstwa w Konstantynopolu (Stambule), mnich athoski i męczennik, Konstantyn Neapolitański (znany też pod imieniem Konstancjusz Ruski; przed 1715–1742/43)⁹, oraz wielki odnowiciel tradycji mniszej, starzec Paisjusz (Piotr Wieliczkowski, urodzony w Połtawie; 1722–1794)¹⁰.

⁵ И. Басин, *Канонизация святых в Украинской Православной Церкви Московского Патриархата: 1993–1996 годы*, „Вестник Русского христианского движения” 1997, № 176, s. 209–234, <http://krotov.info/history/20/basi1997.html>.

⁶ Służbę Mohyle napisał metropolita charkowski Nikodem (Rusnak), zob. Никодим (Руснак), митр., *Сборник служб и акафистов*, 2-ро допъл. изд. Харьков 1999, s. 321–336; А. Наумов, *Харковская митрополит Никодим като автор на служби (принос към историята на съвременното църковнославянско творчество)*, [w:] *Пение мало Георгию, Сборник в чест на 65-годишнината на проф. д-рн Георги Попов*, ред. М. Йовчева, И. Добрев, А. Турилов, Е. Трайчев, София 2010, s. 279–281.

⁷ Zob. Просвирнин Анатолий (свящ.), *Святитель Софроний, епископ Иркутский, всея Сибири чудотворец*, „Журнал Московской Патриархии” 1971, № 9, s. 67–78; В. А. Цыпин, *Канонизация святых в Русской церкви в XX в.*, [w:] *Проблема святых и святости в истории России*, ред. А. Н. Сахаров, П. Каталано, Москва 2006, s. 237.

⁸ Rosyjskie kultury Teodozego Czernihowskiego, Dymitra Rostowskiego, Jana Tobolskiego, Innocentego Irkuckiego, Arseniusza Rostowskiego, Pawła Tobolskiego opisałam w książce: *Z Zachodu na Wschód. Obywatele Rzeczypospolitej na ołtarzach Cerkwi rosyjskiej*, Kraków 2011.

⁹ Literatura o świętym jest skromna, ogranicza się do kilku prac historyczno-hagiograficznych. Wiadomo, że męczennik urodził się w Kozielcu, studiował w Akademii Kijowskiej. Pojawiały się natomiast wątpliwości co do jego imienia i narodowości. W literaturze uchodzi on za Greka, Wielkorusjanina, Rusina. Jego imię ostatecznie ustalił Leonid Kawielin. Cerkiew czci pamięć Konstantyna 26 grudnia. Архим. Леонид, *Иеромонах Константин Неаполитанский (Новгородский), капеллан русского императорского резидента в Константинополе*, ЧОИДР 1869, кн. 1, смесь, s. 23; *Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст.*: енциклопедія, Київ 2001, s. 431.

¹⁰ A.E. N. Tachiaos, *The Revival of Byzantine Mysticism among Slavs and Romanians in the XVIIIth Century. Texts Relating to the Life and Activity of Paisy Velichkovsky (1722–1794)*, Thessalonike 1986; П. Б. Жгун, М. А. Жгун, *Прп. Паисий Величковский. Автобиография, жизнеописание и избранные творения*

W tym zestawieniu święci są reprezentantami najważniejszej epoki funkcjonowania kijowskiej szkoły – od momentu jej założenia, przez czasy rozkwitu, do – praktycznie – schyłkowego okresu działalności, gdy głównie z powodu braku środków finansowych uczelnia przeżywała głęboki kryzys ekonomiczno-naukowy. Pod koniec XVIII wieku, za rządów Pawła I, zainicjowano sterowany centralnie proces ujednolicenia systemu szkolnictwa ukraińskiego z rosyjskim. Linię polityki ojca kontynuował w początkach XIX stulecia syn, car Aleksander I. Autorem zasadniczych reform przeprowadzonych w Kijowie był Eugeniusz Bołchowitinow¹¹. Wyraźny ślad na zmianach systemu funkcjonowania Akademii odcisnął wpływ metropolity kijowskiego Serapiona Aleksandrowskiego, absolwenta Moskiewskiej Akademii Duchownej. W 1817 r. Kijowską Akademię przekształcono w zwykłe seminarium parafialne, a dwa lata później otwarto tu nową placówkę noszącą nazwę Kijowskiej Akademii Duchownej. Szkoła ta zreorganizowana została przy wydatnym udziale nauczycieli z Petersburskiej Akademii Duchownej¹² w duchu polityki centralizacyjnej władz carskich.

Z perspektywy sprawowanych funkcji duchownych i urzędów hierarchicznych grupa dziesięciu świętych Akademii Kijowsko-Mohylańskiej o. Jurija może być brana za personifikację kijowskiego Kościoła, na czele którego stoi najwyższy zwierzchnik – metropolita z tytułem egzarchy tronu patriarszego w Konstantynopolu, jaki posiadał Piotr Mohyla. Wokół swego biskupa-przełożonego, pierwszego między równymi, stoi „prezbiteriat” – kolegium biskupów diecezjalnych reprezentujących szerokie spektrum eparchii. Rozmieszczenie diecezji nadaje wspólnocie akademickich świętych charakter w pewnym sensie powszechny, obejmujący ziemie etnicznie ruskie, a także obszar włączony do wschodniosłowiańskiego dominium, katedry biskupie zajmują bowiem tereny od południowego-zachodu (św. Teodozy Czernihowski) przez północ i południe europejskiej części Rosji (św. Dymitr Rostowski, Joasaf Biełgorodzki) po południową i wschodnią Syberię (św. Jan Tobolski, Arseniusz Rostowski, Paweł Tobolski, Innocenty Irkucki, Sofroniusz Irkucki).

po рукописным источникам XVIII–XIX вв., Москва 2004; R. Picchio, *Tradizione russa antica e tradizione slava ortodossa*, [w:] *Storia della civiltà letteraria russa*, diretta da M. Colucci e R. Picchio, vol. I, *Dalle origini alla fine dell'Ottocento*, Utet–Torino 1997, s. 3–26; *Święty Paisjusz Wieliczkowski. O modlitwie umysłu albo modlitwie wewnętrznej*, tłum. i wstęp J. Kuffel, Białystok 1995; idem, *W drodze na Tabor. Theosis w życiu i twórczości św. Paisjusza Wieliczkowskiego*, Kraków 2005. Obszerna bibliografia poświęcona mnichowi: www.paisius-niamets.orthodoxy.ru/biblio.html.

¹¹ Próby zastąpienia języka ruskiego w Akademii za pomocą środków prawnych podejmowano od lat 40. XVIII wieku. Wydano wówczas pierwszy nakaz nauczania po rosyjsku. Normą dla przekształceń szkoły stał się *Duchowny regulamin* Teofana Prokopowicza. Zob. пр. В. Денис, *Реформи духовної освіти Російської Православної Церкви в XIX столітті та їх втілення на Україні*, <http://hram.kiev.ua/index.php?mode=books&cat=6&parent=2657&id=2662>.

¹² Ibidem, <http://hram.kiev.ua/index.php?mode=books&cat=6&parent=2657&id=2663>.

Posługa św. Konstantyna Neapolitańskiego – wyniesionego na ołtarze przez Cerkiew grecką, zniewoloną długi czas przez Imperium Otomańskie – osadza Kościół kijowsko-mohylańskich świętych w nurcie apostołskim, misyjno-męczeńskim, rzutowanym zarówno na misje wewnętrzne, jak i zewnętrzne, konfrontowane ze szczególnie ekspansywnym konkurentem religijnym, którym w tym wypadku nie jest chrześcijaństwo zachodnie, lecz wyznanie islamskie¹³. Św. Paisjusz Wielickowski, kanonizowany w 1988 r.¹⁴, dopełnia heroizm współbraci w wierze o stan zakonny, ideały i ćwiczenia monastyczne, harmonizujące odosobnienie klasztorne, ścisłą wierność Słowu Ewangelii, z kulturą „świata” według zasad „uczonego” hesychazmu, który przetworzył i w znacznej mierze zastąpił pierwotny hesychazm egipskiej pustyni. Droga duchowa Paisjusza przywołuje ponadto konstytutywną dla religijnego Wschodu zasadę „starcowania”, według której starszy, bardziej doświadczony brat w wierze prowadzi młodszego w drodze do doskonałości. Jako wypróbowany przewodnik duchowy „czuwa” również nad „światem”, by zachowana została równowaga między pierwiastkiem ziemskim a niebiańskim, chętnie odsuwanym na margines w zlaicyzowanym życiu chrześcijan. Georgi Fiedotow, znany historyk prawosławia, uważa mnicha za prekursora nurtu starcowania w rosyjskiej duchowości. Powszechnie cytuje się opinię badacza na ten temat:

Paisjusz Wielickowski to ojciec rosyjskiego starcowania. Bezpośrednio związana z nim Pustynia Optyńska¹⁵ i Sarów¹⁶ stają się dwoma centrami duchowego życia, dwoma ogniskami, wokół których rozgrzewa się zamrażająca Rosja¹⁷.

¹³ К. Здравомыслов, *Мученическая кончина иеромонаха Константина Неаполитанского. (К истории русской православной церкви в Константинополе)*, „Русский архив” 1894, кн. 3, вып. 11, s. 306–318; *Афонский Патерик, или Жизнеописания святых, на святой Афонской горе просиявших*, Москва 1897, ч. 1, s. 459; С. В. Булгаков, *Настольная книга священно-церковнослужителей*, 2-е изд., Харьков 1900, s. 480; *Жития русских святых. Учебное пособие*, кн. 5. Коломна, изд. Свято-Троицкого Ново-Голутвина монастыря 1993, s. 428, www.saints.ru/k/8_svschmKonstantsiyaRusskogo.html.

¹⁴ Wyjątkowo bogato przedstawia się hymnografia dedykowana świętemu. Autorami służb są współbracia Paisjusza z klasztoru njameckiego (tzw. „służba rękopiśmienna”), archimandryta Nektariusz (Jaszurński) z Petersburga i metropolita charkowski Nikodem (Rusnak). Zob. <http://paisius-niamets.orthodoxy.ru/sluzhba.html>; Никодим (Руснак), митр., *Сборник служб...*, s. 375–387; А. Наумов, *Харковская митрополит Никодим като автор на служби...*, s. 278, 281–282.

¹⁵ Klasztor na brzegu rzeki Żydzry w okolicach Kozielska. Założony, według podań, przez skruszonego rozbójnika Optina w zamierzchłej przeszłości. Słynny z nauczania i prorocत्व mnichów-starców, wielu z nich otacza aureola świętości.

¹⁶ Miasto w okręgu niżegorodskim, znane ze swego klasztoru (XVII w.) i duchowej posługi jednego z najbardziej czczonych rosyjskich świętych, o. Serafina, hierarchy i pustelnika, założyciela żeńskiego monasteru w Diwiewjewie. Mnicha kanonizowano w 1903 r. z inicjatywy cara Mikołaja II. Władca był obecny na uroczystościach religijnych. Zob. *Открытие мощей и прославление святого преподобного Серафима Саровского чудотворца*, Москва 1903.

¹⁷ Г. П. Федотов, *Святые Древней Руси*, Париж 1985, s. 235. Przekład Marzanna Kuczyńska.

Bliskie relacje wymienionych świętych z prawosławiem sąsiadów – Polski, Rosji, Rumunii, Grecji, współczesnictwo w życiu „republiki mniszej” na Świętej Górze Athos, niewyczerpanego źródła wschodniochrześcijańskiej normy doktrynalnej i etycznej, przetrzuca pomost między Kościołem ruskim (kijowskim, ukraińskim) a chrześcijaństwem pierwotnym oraz Cerkwiami lokalnymi, gwarantując ukraińskiej wspólnocie religijnej miano depozytariusza spuścizny ojców. Spuściznę tę przekazuje ona następnym pokoleniom, z dumą dzierżąc palmę pierwszeństwa w dziele odrodzenia, rozpowszechnienia, utrwalenia, a w rezultacie zachowania nieskażonego prawosławia.

Zoja Chyżniak, prezentując życiorys ojca duchowego „soboru”, Piotra Mohyły¹⁸, od razu sytuuje swego bohatera na styku cywilizacji wschodniej i zachodniej, w miejscu przecięcia kulturowo-religijnego, które zadecydowało o całym jego późniejszym życiu, charakterystyce osobowej i charakterze Kościoła, jaki sformował się pod jego kierownictwem na Rusi¹⁹. Badaczka ożywia renesansowo-barokowe polskie i rumuńskie panegiryczne mity rodowodowe, według których Mohyłowie mieli bezpośrednie powiązania z najbardziej prominentnymi postaciami historii powszechnej czy dziejów Mołdawii.

Ukształtowane na terenie Rzeczypospolitej w epoce kultury sarmackiej legendy rodzinne wywodzą korzenie rodu Mohyłów nie od kogo innego, lecz ze starożytnych rodów rzymskich, od samego słynącego z męstwa Mucjusza Scewoli (Gaiusa Muciusa Cordusa), bohatera walk Rzymian z Etruskami (VI w. p.n.e.). Potomkowie wielkiego Rzymianina mieli przenieść się później do Grecji, a stamtąd do Mołdawii, gdzie ojciec przyszłego metropolity sprawował funkcję hospodara obu części kraju – Mołdawii i Wołoszczyzny. Stąd w XVII stuleciu rodzina dotarła do Rzeczypospolitej. Pozycję rumuńskiego władcy na scenie międzynarodowej określają przyjacielskie kontakty z królem Polski oraz więzi pokrewieństwa z elitami polsko-ukraińskiej arystokracji, rodem Potockich, Wiśniowieckich, Koreckich, Przerębskich.

Przywołane w biografii św. Piotra rodowodowe historie mołdawskie budują powagę rodu na wojenno-intelektualnych zasługach historycznie bardziej uchwytnych antenatów duchownego. Uznają za jego przodka Purice, dworzanina (herolda) hospodara

¹⁸ З. ХИЖНЯК, *Святий Петро (Могила)*, [w:] *Десять святых Кієво-Могилянської Академії, за науковою редакцією доктора історичних наук, професора, протоієрея Юрія Мицика*, <http://hram.kiev.ua/index.php?mode=books&cat=19&parent=690&id=692>. Wszystkie cytaty z żywotu pochodzą z tego źródła.

¹⁹ I. Ševčenko, *Wiele światów Piotra Mohyły*, [w:] *Chrześcijaństwo Rusi Kijowskiej, Białorusi, Ukrainy i Rosji (X–XVII wiek)*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1997, s. 239–270; A. Naumow, *Wiara i historia. Z dziejów literatury cerkiewnosłowiańskiej na ziemiach polsko-litewskich*, Krakowsko-wileńskie studia slawistyczne. Seria poświęcona starożytnościom słowiańskim, t. 1, Kraków 1996; idem, *Tradycja kijowska w prawosławiu polskim*, [w:] *Prawosławie. Światło wiary i źródło doświadczenia*, red. K. Leśniewski, J. Leśniewska, Lublin 1999, s. 449–472; M. Melnyk, W. Pilipowicz, *Kazania i komentarze sakramentalno-liturgiczne z Trebnika św. Piotra Mohyły*, Olsztyn 2003, s. 9–49.

Stefana IV, któremu okazał znaczące usługi w kampaniach wojennych. Otrzymał za to nobilitację i nazwisko. Do krewnych świętego zalicza się wysoko postawionych doradców (m.in. Kosmę Mołyłę) wybitnego mołdawskiego hospodara Stefana Wielkiego (1433–1503), który był twórcą potęgi Mołdawii, mimo konfrontacji z tak groźnymi rywalami, jak Węgry, Polska czy Imperium Otomańskie. Wymieniony jest tu też dziad świętego, Iwan, który za panowania hospodara Aleksandra sprawował funkcję „rządzącego krajem”.

Obie te tradycje, polska i mołdawska, orientują rodzinę Mołyłów nie tylko w przestrzeni elitarnej światowej kultury arystokratyczno-rycerskiej, lecz także – mimo bliskości innych wyznań i stałych, praktycznie, kontaktów z nimi – w strefie niepodważalnej ortodoksji religijnej i wierności prawosławiu. Pokazują zarówno samych hospodarów, jak i bliższych i dalszych członków rodziny jako gorliwych patronów rodzimej wiary i oświaty, szczodrych fundatorów Cerkwi na terenie nie tylko własnego państwa, ale również krajów sąsiednich, przede wszystkim Polski. Wspomniana autorka akcentuje zwłaszcza żywą współpracę między mołdawskim domem panującym a ruskimi bractwami cerkiewnymi, które w niezbyt odległym czasie staną się forpoczta nowoczesnego szkolnictwa. Będą swoją aktywnością patronacką i typograficzną wydatnie wspierać Cerkiew w jej zadaniach misyjnych. Staną odważnie do walki przeciwko naporowi różnowierstwa, jakie w drugiej połowie XVI wieku znacząco zintensyfikowało swe apostołskie wysiłki wśród prawosławnej ludności Rusi²⁰.

Sam Piotr, według hagiografki, uosabia najszczytniejsze rodzinne tradycje – wojskowe, intelektualno-oświatowe, religijne i przywódcze, które pozwolą mu stać się z czasem ojcem reform i najwyższym zwierzchnikiem swojego Kościoła. W nim materializuje się ideał człowieka pogranicza kulturowo-wyznaniowego, wzór obywatela wielonarodowej i wieloreligijnej ojczyzny, pożądanego towarzysza elit polityczno-cerkiewnych, dzielnego żołnierza, stającego do walki w obronie kraju i wiary. Ostateczną formację kulturową Mołyły determinują obie składowe chrześcijańskiego dziedzictwa, Zachód i Wschód. Duchowny zdobywa prawdziwie europejską edukację, kształci się w najlepszych szkołach łacińskich i „greckich”, w ojczyźnie – tej „wielkiej” i tej małej – w Polsce i na Rusi, a także za granicą. Czytamy o pobycie we francuskim kolegium jezuitów w La Flèche, w szkole lwowskiego bractwa cerkiewnego i w Akademii Zamojskiej. Młody Mołdawianin mówi wieloma językami. Jego protektorami są wybijające się postaci życia publicznego. Poprzez meandry życia świeckiego, realia wojenne prowadzi go kanclerz i hetman wielki koronny Stefan Żółkiewski. Po śmierci wielkiego magnata ster opieki przejmuje hetman polny litewski Karol Chodkiewicz. W sferze kultury religijnej pieczę nad Piotrem sprawuje rektor lwowskiej i kijowskiej szkoły brackiej, późniejszy metropolita kijowski (od 1620), Hiob Borecki (1560–1631).

²⁰ Zob. A. Mironowicz, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, Białystok 2003.

Figura metropolity Piotra stanowi zwornik dwu współcześnie często dzielonych i skonfliktowanych części Ukrainy mających swe centra polityczno-duchowe i intelektualne we Lwowie i Kijowie. Lwowska edukacja świętego i hierarchiczna posługa kijowska nierozzerwalnie łączą Ukrainę Zachodnią i Wschodnią w jeden organizm polityczno-cerkiewno-kulturowy.

Idea duchowej drogi Piotra koncentruje uwagę na kanonicznej zależności ruskiej Cerkwi od patriarchatu konstantynopolitańskiego, którego delegaturą jest Kijów. Z błogosławieństwa patriarchy powszechnego Mohyla otrzymuje chirotonię, a uroczystości nałożenia sakry odbywają się na ziemiach ruskich – we Lwowie. Stamtąd św. Piotr rusza na wschód, by objąć kolejne godności hierarchiczne – archimandryty Ławry Kijowsko-Pieczerskiej i zwierzchnika metropolii kijowskiej.

Dla ukraińskiej Cerkwi patriarchatu kijowskiego, która stosunkowo niedawno wybiła się na niezależność od Moskwy²¹, dziejową misją metropolity Mohyla, powołaniem życia, kładącym fundament pod jego świętość, jest uzyskanie oficjalnej restytucji hierarchii prawosławnej w Polsce (1632) oraz dążenie do autokefalii ruskiej Cerkwi, która pozwala uniezależnić się od zewnętrznych struktur instytucjonalnego Kościoła:

Właśnie on gorąco poparł starą ideę ukraińskich prawosławnych utworzenia patriarchatu kijowskiego. Cała jego działalność była zwrócona w kierunku wzmocnienia Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej i stopniowego uzyskania przez nią autokefalii²².

Metropolitę Piotra wykreowano na „akuszerą” i patrona suwerenności ukraińskiego Kościoła. U podstaw tego wizerunku leży teoria reform, jakie umożliwiły przeprowadzenie Cerkwi przez trudny okres kryzysu wewnętrznego, a jednocześnie ugruntowały jej pozycję zewnętrzną, dały siłę do przetrwania wśród żywiołu innowierczego, zwłaszcza katolicyzmu umacniającego wespół z uniatyzmem swój status państwowy w Rzeczypospolitej. Drugą siłą, której Mohyla się przeciwstawia, wobec której okazuje i utrzymuje własną, ruską (ukraińską) prawosławną tożsamość jest „rosyjska ortodoksja”. Idea niezawisłości ruskiej (ukraińskiej) Cerkwi zakorzeniona jest głęboko w tradycji. Zoja Chyżniak przedstawia ją jako realizację odwiecznych pragnień Ukraińców, które znalazły wyraz w życiu i działalności elit polityczno-religijnych narodu. Piotr występuje pod postacią spadkobiercy i wykonawcy testamentu duchowego swoich poprzedników zajmujących najwyższe stanowiska państwowe oraz eklezjalne. Świętość metropolity łączy ideę religijną z państwową, kształtując tożsamość wiernego w duchu prawosławia i poczuciu narodowo-państwowym sięgającym

²¹ Wiążące decyzje zapadły podczas soboru przeprowadzonego w Kijowie 25–26 czerwca 1992 r.

²² Przekład Anna Horniatko-Szumilowicz.

tradycji wolnościowych Kozaczyzny, sukcesorki starej ruskiej szlachty. Nieprzypadkowo hagiografka pisze o jedności życiowego doświadczenia Mołyły, księcia Konstantego Ostrońskiego i hetmana Konaszewicza-Sahajdaczego, o inspiracjach, jakich dostarcza ich duchowy testament:

Wysoka godność cerkiewna była szczeblem, z pomocą którego święty realizował na Ukrainie swoją cerkiewną i kulturalną działalność. Rozumiejąc, iż w warunkach braku państwowości narodu ukraińskiego, dyskryminacji prawosławia i prawosławnych ze strony kręgów władzy Rzeczypospolitej i Kościoła katolickiego Ukraińska Cerkiew Prawosławna znalazła się w stanie kryzysu, zajął się reformowaniem Cerkwi. Na skutek jego energicznych poczynań Ukraińska Cerkiew Prawosławna wzmocniła się organizacyjnie, wzrosła wewnątrzcerkiewna dyscyplina, znacząco podniósł się poziom wykształcenia prawosławnego duchowieństwa. Dało to Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej siłę, aby wytrwać pod naciskiem wrogich jej sił, miało znaczący wpływ na wzmocnienie świadomości narodowej Ukraińców oraz odrodzenie ich życia społecznego i państwowego. W tej działalności święty opierał się na doświadczeniu swoich poprzedników – księcia Konstantego II Iwanowicza Ostrońskiego, hetmana Piotra Konaszewicza-Sahajdaczego, metropolity Hioba Boreckiego, archimandryty Elizeusza Pletenieckiego oraz innych działaczy ruchu kulturalno-narodowego na Ukrainie, przy czym odrzucił niekonsekwencję niektórych z nich, wahania między katolicyzmem a moskiewską ortodoksją, zdołał pokonać obawy przed wpływami kultury europejskiej²³.

Samodzielna Cerkiew wznosi fundament pod niezależne państwo i jawi się jako jego ostoja. W świętość Piotra Zoja Chyżniak wpisuje niepodważalną zasadę odrębności politycznej Ukrainy, mimo wspólnoty wyznaniowej pomiędzy nią a najpotężniejszym krajem regionu, prawosławną Rosją. Zasada ta zostaje przekuta w duchowe dziedzictwo metropolity zdeponowane w rękach następnych pokoleń:

Uznając wspólnotę prawosławnej wiary Ukraińców (Rusinów) z Rosjanami (Moskwiczanami), święty nie utożsamiał jej z politycznym aliansem Rusi-Ukrainy z państwem moskiewskim albo z zależnością Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej od moskiewskiego patriarchatu. Tak robili także następcy świętego – kijowski metropolita Sylwester (Kossow), Dionizy (Bałaban), Józef (Nielubowicz-Tukalski), archimandryci Ławry Kijowsko-Pieczerskiej (Tryzna), Innocenty (Gizel) oraz inni władcy i duchowni.

²³ Przekład Anna Horniatko-Szumilowicz.

Nauka od bardziej doświadczonego jest ze wszech miar pożądana i chwalebna, o ile tylko służy własnej emancypacji. Autorka jednoznacznie neguje wiernopoddańcze trzymanie się płaszcza protektorów, odrzucając możliwość utrzymywania integralności terytorialnej także z zachodnim sąsiadem, Polską:

Osiągnięcia w kształtowaniu narodowych elit, wzmocnienie cerkiewnej dyscypliny i hierarchii, zdaniem świętego, powinny być służyć konsolidacji ukraińskiego społeczeństwa, a w efekcie wyprowadzeniu Ukrainy spod władzy Polski i narodzinom jej państwowości.

Mohyla łączy swoją osobą przeszłość Rusi-Ukrainy z przyszłością, syntezuje i adaptuje skumulowany tam dorobek kulturowy Wschodu i Zachodu. Kamieniami węgielnymi promowanej przez niego idei założycielskiej są w takim samym stopniu kategorie dawności, jak i nowatorstwa reprezentowane przez stałe, zasadniczo, dla nich wyróżniki: pobożność²⁴, tradycję, „nauki wyzwolone” – *novum* na oświatowo-cywilizacyjnej mapie Słowiańszczyzny wschodniej. Przez swą działalność administracyjną, reformy oświatowe i bogatą, zróżnicowaną twórczość literacką na polu liturgiki, homiletyki i polemiki św. Piotr personifikuje organizatora kraju, budowniczego Kościoła, który zabezpiecza go intelektualnie, stając się jednocześnie gwarantem zaplecza ekonomicznego Cerkwi²⁵. On pełni funkcję strażnika i obrońcy, kodyfikatora obrządku, prawodawcy, zjednoczyciela narodu²⁶. To kolumna Cerkwi, jej serce, które gromadzi wokół siebie lud, duchowieństwo hierarchiczne, współpracowników, nauczycieli, teologów, uczniów²⁷.

²⁴ Literatura konfesyjna greckiego Wschodu termin ten oddaje zwykle poprzez „błagocestie” – słowo oznaczające konkretną postawę duchowo-ideową człowieka – niezachwianą wierność wschodniej ortodoksji i bogobojny chrześcijański obyczaj.

²⁵ „Jako prawosławny pasterz, a przy tym biskup, św. Piotr (Mohyla) dbał o umocnienie Cerkwi, wzmocnienie jej autorytetu i zaufania u narodu, a także o zapewnienie jej godnego miejsca wśród Cerkwi innych państw. Najpierw zadbał o unormowanie jej prawnego statusu, poprawienie materialnego stanu cerkwi i klasztorów, podniesienie dyscypliny i moralności między duchowieństwem oraz podniesienie znaczenia Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej jako ogniska oświaty i nauki. Zajął zdecydowaną postawę wobec zwrotu prawosławnych cerkwi i majątku odebranego unitom w Kijowie, Łucku, na Chełmszczyźnie. Jednocześnie rozesłał pisma do prawosławnych, wzywając do wytrwałości podczas obrony wiary ojców. W tym celu ułożył specjalną modlitwę «Parafimia» (1634)”.

²⁶ „Święty metropolita uporządkował ustaw i ujednoczył obrzędowość. W 1629 r. ponownie wydał we Lwowie *Nomokanon (Kormczą)* z obszerną własną przedmową, tego samego roku *Liturgikon*. Te prace posłużyły do reinterpretacji kanonu, liturgii, prawosławnej dogmatyki i sprzyjały zbliżeniu jej do narodu, były czynnikiem narodotwórczym”.

²⁷ „Wysoko wykształceni pasterze, przede wszystkim ci, którzy skończyli Kolegium, powiększali liczbę sług Cerkwi, stawali się słynnymi teologami: Izajasz (Trofimowicz-Kozłowski), Sofroniusz (Poczaski), Sylwester (Kossov), Józef (Kononowicz-Gorbacki), Innocenty (Gizel) i inni”.

Metropolita koordynuje funkcjonowanie szkół monastycznych oraz świecki ruch bracki. Rozwijająca się na Rusi sieć placówek oświatowych, filii Kolegium Kijowskiego, symbolizuje rozwój i jedność państwa. Scentralizowane szkolnictwo – wspólny dla wszystkich, prowadzony według idei siedmiu sztuk wyzwolonych, program nauczania i system wychowania (tzw. „filozofia serca”) bazujące na rodzimej mowie – czyni z Piotra Mohyły ojca ukraińskiej kultury. Dzięki „darowi słowa” postać metropolity staje się funkcjonalnym analogiem Apostołów Słowian, Świętych Braci Cyryla i Metodego. Przeniesiony do obrządku religijnego ruski język jest konstytutywnym elementem unifikującym naród:

Sam metropolita posługiwał się przeważnie językiem ukraińskim, prowadził korespondencję z bractwami, pisał swoje dzieła. [...] Za ważny czynnik duchowego odrodzenia i jednoczenia ukraińskiego narodu święty uważał ukrainizację liturgii. Zgodnie z Pismem Świętym mowa każdego narodu to dar Boży, więc odprawianie służby Bożej w cudzej mowie jest kpiną z wiernych.

Druk pozwala na upowszechnienie programu kulturalno-oświatowego i religijnego Piotra. Na równi ze szkolnictwem, dostępnym dla wszystkich stanów, utrwalone zostają jego założenia we wszystkich kręgach społecznych, doktryna i wzorce instytucjonalno-etyczne przenikają także do innych krajów. Najdonioślejszym wydarzeniem staje się opracowanie formuły prawosławnego wyznania wiary²⁸.

Kijowskie prawosławne *confessio fidei* powstało przede wszystkim jako odpowiedź na duchowe poszukiwania ruskich wiernych, coraz bardziej świadomych religijnie na skutek kontaktów międzykulturowych i międzykonfesyjnych w ojczyźnie, a także – dzięki reformie Piotra Mohyły – coraz lepiej religijnie wykształconych, którzy mimo kilku wcześniej podejmowanych prób, m.in. przez Laurentego i Stefana Zyzaniów²⁹, jak również znacznego ładunku dogmatyki zamieszczanej w homiliarzach nauczających³⁰, pozbawieni byli własnych ksiąg symbolicznych. Z drugiej strony, świat naukowy odbiera zdefiniowanie wschodniej ortodoksji przez południoworuskich teologów jako reakcję na opublikowane w 1629 r. w Genewie po łacinie protestantyzujące (kalwinizujące) w swej wymowie wyznanie wiary podpisane imieniem patriarchy Konstantynopola

²⁸ М. Корзо, *Українська і белоруська катехетическа традиція кінця XVI–XVIII вв.: становлення, еволюція, і проблема заимствований*, Москва 2007, s. 355–393; K. Leśniewski, *Reformatorska działalność metropolity Piotra Mohyły w ocenie Georgesa Florovský’ego*, „Roczniki Teologiczne” 2006–2007, t. LIII–LIV, z. 7, s. 183–184, <http://www.kul.pl/files/409/public/RT53-54z7/12-Lesniewski.pdf>; A. Mironowicz, *Sylwester Kossow, biskup białoruski, metropolita kijowski*, Białystok 1999, s. 20–22.

²⁹ М. Корзо, *Українська і белоруська катехетическа традиція...*, s. 216–251, 292–340.

³⁰ Zob. M. Kuczyńska, *Ruska homiletyka XVII wieku w Rzeczypospolitej. Ewolucja gatunku, specyfika funkcjonalna*, Szczecin 2004.

Cyryla Lukarisa³¹, które zapoczątkowało falę dyskusji i sporów o doktrynalny kształt prawosławia, zarówno w Rzeczypospolitej³², jak w środowisku prawosławia greckiego. Popularne na Zachodzie *Confessio* Lukarisa, mające między rokiem 1629 a 1633 dwie reedycje łacińskie, ponadto wydania francuskie, angielskie i niemieckie, zostało kilkakrotnie potępione przez greckie synody przeprowadzane jeszcze w trakcie XVII wieku – m.in. w latach 1638 (Konstantynopol) i 1672 (Jerozolima).

W interpretacji autorki żywotu Mohyły jako „świętego Akademii Kijowsko-Mohylańskiej” przyjęcie ułożonego na Rusi katechizmu wiary „greckiej” przez kierownictwo innych Cerkwi, a głównie przez czterech patriarchów najstarszych stolic greckiego Wschodu, przenosi środek ciężkości światowego prawosławia do Kijowa, który zamienia swój peryferyjny status na status centrum, zaczyna nauczać resztę „świata” wiary. Podbudowy dla tej pozycji dostarcza nawet nie tyle sama osoba wykształconego metropolity, ile właśnie Kolegium, cała szkoła teologiczna, jaką stworzył, zebrane wokół hierarchy środowisko religijno-naukowe reprezentowane przez jednego z największych teologów Rusi, Izajasza Trofimowicza-Kozłowskiego³³, oraz Sofroniusza Poczaskiego³⁴, Sylwestra Kossowa³⁵, Józefa Kononowicza-Horbackiego³⁶, Innocentego Gizela³⁷. To zespolowe współdziałanie, wiedza i umiejętności dają Kijowowi moc pro-

³¹ W. Hryniewicz, *Cyryl Lukaris*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. III, szp. 707–708; M. Melnyk, *Spór o zbawienie. Zagadnienia soteriologiczne w świetle prawosławnych projektów unijnych powstałych w Rzeczypospolitej (koniec XVI–początek XVII wieku)*, Olsztyn 2001, s. 202; M. Корзо, *Українська і белоруська катехетическа традиція...*, s. 361; M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego*, t. 3: *Czasy nowożytne 1517–1758*, Warszawa 1989, s. 122; S. Runciman, *Wielki Kościół w niewoli*, Warszawa 1973, s. 285–317.

³² Komentarz wyszedł, między innymi, spod pióra Melecego Smotryckiego: *Apologia peregrynatiew do krajów wschodnich [...] do przeznaczonego narodu ruskiego obojgo stanu, duchownego i świeckiego, sporządzona i podana*, Lwów 1628.

³³ Współpracownik Piotra Mohyły, edukację zdobył w Europie Zachodniej. Piotr powołał go do grona nauczycieli Kolegium. W 1633 r. posłował do Konstantynopola, by uzyskać dla Mohyły błogosławieństwo patriarchy na stanowisko metropolity. Uchodzi za pierwszego spośród ruskich teologów, około 1640 r. (prawdopodobnie) ułożył *Prawosławne wyznanie wiary*. Zob. Митр. Евгений (Болховитинов), *Описание Киево-Печерской Лавры*, Киев 1847, s. 176; М. Грушевський, *Історія України-Руси*, t. VII, Київ 1995, s. 89–92.

³⁴ Mnich pieczerski, nauczyciel retoryki. С. Голубев, *Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. Опыт исторического исследования*, t. 1, Киев 1883, s. 538–539; A. Mironowicz, *Sylwester Kossow, biskup białoruski, metropolita kijowski*, Białystok 1999, s. 11; T. Hodana, *Między królem a carem. Moskwa w oczach prawosławnych Rusinów – obywateli Rzeczypospolitej*, Kraków 2008, s. 154.

³⁵ Ibidem; R. Łużny, *Sylwester Kossow*, Polski Słownik Biograficzny, t. 14, Wrocław 1968, s. 326.

³⁶ A. Mironowicz, *Sylwester Kossow...*, s. 11.

³⁷ Archimandryta Ławry Kijowskiej, rektor i profesor Kijowskiego Kolegium. Zajmował się teologią i historią. Autor *Prawdziwej wiary i Synopsisu kijowskiego* (1674), uważanego za pierwszą historię Ukrainy. A. Mironowicz, *Prawosławie i unia za panowania Jana Kazimierza*, Białystok 1997, s. 143, 201; T. Hodana, *Między królem a carem...*, s. 198; Л. Довга, *Штрихи до портрету ректорів Києво-Могилянського*

mieniowania na całe prawosławie, także na Rosję, która wraz z innymi pobiera naukę wiary od sąsiada:

Czołowym dziełem prawosławnej wiary stał się tekst św. Piotra (Mohyły) i Izajasza (Trofimowicza-Kozłowskiego) Prawosławne wyznanie wiary (Katechizm) przyjęty na kijowskim soborze (1640) – potem na lokalnym soborze w Jassach (1642) i zatwierdzony przez czterech patriarchów: Parteniusza Konstantynopolitańskiego, Joanicjusza Aleksandryjskiego, Makarego Antiochijskiego, Paisjusza Jerozolimskiego 11 marca 1643. Ta praca legła u podstaw nauczania całego prawosławnego świata. Jeden z egzemplarzy znajduje się w Paryskiej Bibliotece Narodowej. W 1645 r. biskup wydał katechizm w języku polskim i ukraińskim (Mały Katechizm), który w 1662 r. został wydany po grecku w Holandii, w 1691 r. po rumuńsku w Rumunii, w 1696 r. – po cerkiewnośłowiańsku w Moskwie. W ciągu XVII i XVIII stulecia praca miała 25 wydań.

Prymat Ukrainy poświadcza idea wybrania uobecniona w łasce cudów, jakiej udziela metropolicie Bóg, który za pośrednictwem swego wybrańca ingeruje w dzieje kraju³⁸. Teologiczno-metaforyczny sens nadaje mu status teokratycznego dominium, gdzie godność hierarchiczna sprawowana z metropolitalnego tronu urasta do rangi stanowiska pomazańca Bożego, pełniącego władzę na otrzymanym od Boga terytorium³⁹. W myśl teologii zastąpienia, kiedy młodszy brat przejmuje schedę po pierworodnym – tu po Cerkwi greckiej na zasadzie opozycji do prawosławia rosyjskiego – Kościół kijowski, umocniwszy własne struktury, rozciąca patronat nad okolicznymi Cerkwiami. Idee Piotra rozciągane są na szczególnie podatny grunt, jaki stanowią najbliższe hierarsze strony, prawosławna Rumunia (Mołdawia i Wołoszczyzna), którą Ruś otacza swoim mecenatem religijno-kulturowym. Pojawiają się zakłady drukarskie, Rumuni otrzymują księgi obrzędowe i parenetyczne⁴⁰.

Колегіуму: Лазаря Барановича та Інокентія Гізеля, [w:] 350-лєcie unii hadziackiej (1658–2008), red. T. Chynczewska-Hennel, P. Kroll, M. Nagielski, Warszawa 2008, s. 341–358.

³⁸ „Źródła historyczne fiksują nawet cuda, jakie czynił biskup podczas swojej służby Panu na metropolitalnym tronie...”

³⁹ Współcześni Mohyle panegiryci wprost nazywali go królem, utożsamiając ze św. Włodzimierzem. Zob. T. Hodana, *Między królem a carem...*, s. 154.

⁴⁰ „Święty założył drukarnię także na Wołoszczyźnie (Długie Pole albo Câmpulung la Tisa, 1635), Govora (1637), w Mołdawii (Jassy, 1641). [...] 16.12.1646 r. z drukarni Ławry [Kijowskiej – M. K.] wyszła praca świętego *Euchologion albo Molitwośłow, albo Trebnik*, znana bardziej pod tytułem *Wielki trebnik Piotra Mohyły* lub *Trebnik*. Dzieło liczy 1760 stron wielkiego formatu, ozdobione jest grawiurami mistrza Eliasza. Zamieszczone są w nim modlitwy i obrzędy, podano tam liturgiczne i kanoniczne objaśnienia. *Trebnik* upowszechniony został we wszystkich krajach słowiańskich i w Mołdawii, leży u podstaw współczesnych prawosławnych trebników”.

Ogniwem łączącym dawne i nowe czasy, Ruś Mohyły i współczesną Ukrainę, jest w ujęciu Chyżniak testament św. Piotra. Autorka interpretuje jego treść jako uniwersalne przesłanie do narodu⁴¹, który został powołany, by chronić pozostawione mu dziedzictwo, a przede wszystkim pilnie dbać o jego główne źródło – Kolegium Kijowsko-Mohylańskie: *On „ze łzami” prosi, aby strzec jego dziecka, „Collegium unicum pignus meum” (jedynej gwarancji późniejszego swojego życia), „chceć przy najwyższej opatrności Bożskiej na potomne czasy realisatum ostawic”.*

Wzoru właściwej postawy dziedziców spadku po Mohyle dostarcza hetman Iwan Wyhowski, realizator najważniejszego zamierzenia świętego – uzyskania dla Kolegium Kijowskiego statusu akademii (Hadziacz 1658), która ma swoją godną kontynuację we współczesnym Uniwersytecie „Akademia Kijowsko-Mohylańska”:

Wychowanek „Mohylanki”, hetman Iwan Wyhowski, wcielił w życie jego marzenie: na mocy ugody hadziackiej (1658) Kolegium otrzymało oficjalnie prawa wyższego zakładu naukowego i pod nazwą Akademia Kijowsko-Mohylańska przeszło do historii. Narodowy Uniwersytet „Akademia Kijowsko-Mohylańska”, odnowiony w 1992 r., jest godnym pomnikiem wielkiego metropolity.

Fakt kanonizacji Piotra Mohyły autorka wykorzystuje, aby poświadczyć kanoniczność ukraińskiej Cerkwi patriarchatu kijowskiego⁴², stwierdza bowiem, że imię metropolity wpisało do swoich dyptyków *wszystkie piętnaście kanonicznych autokefalicznych Cerkwi prawosławnych dla ogólnoprawosławnej czci*. Odrębne stanowisko Rosji w kwestii prawomocności funkcjonowania ukraińskiego Kościoła patriarchatu kijowskiego zaznaczono poprzez informację, że patriarchat moskiewski uznaje świętość hierarchy tylko w lokalnym kulcie.

Zsakralizowana biografia metropolity Mohyły w ramach „soboru dziesięciu świętych Akademii Kijowsko-Mohylańskiej” na nowo definiuje czasoprzestrzeń młodego ukraińskiego państwa i jego Cerkwi. Określa ich koordynaty w opozycji do największych potęg polityczno-religijnych regionu, przede wszystkim prawosławnej Rosji. Buduje własną tożsamość w oparciu o cechy wyróżniające kraj i naród spośród słowiańskiej wspólnoty, zarówno wschodniej, jak i zachodniej. Przy pomocy argumentów historycznych i osiągnięć współczesnych pokoleń dowodzi niezbywalnego prawa do samoistnego bytu państwowego, który wspiera własna, niezależna od innych Cerkiew. Legitymizacji bytu służy kijowska oświata. Wzorce szkolne wydobywają ze wspólnych

⁴¹ „Jako prawdziwy syn Prawosławnej Cerkwi święty Piotr Mohyła robi podsumowanie swojej działalności i daje wskazówki co do przyszłych czasów”.

⁴² Ukraińska Cerkiew patriarchatu kijowskiego nie uzyskała aprobaty wszystkich oficjalnych Cerkwi, m.in. Moskwy, dlatego część prawosławnego świata odmawia jej prawa do rangi Kościoła kanonicznego.

dotąd zasobów miejsca własne, indywidualizujące, które nadają mu specyficznych, niepowtarzalnych rysów. Akademicko-teologiczna tradycja ruska (ukraińska) z pozycji czynnika drugoplanowego, będącego dopełnieniem tradycji moskiewskiej (rosyjskiej), wysuwa się na pierwszy plan, reorganizując wokół siebie inne konwencje i schematy tożsamościowe tak, by dowieść ich równorzędności znaczeniowej wobec sąsiadów.

Symbol Akademii Kijowsko-Mohylańskiej umożliwia jednorodne postrzeganie Ukrainy w skonfliktowanej heterogenicznej rzeczywistości nie tylko o wymiarze zewnętrznym, międzynarodowym, ale również ogólnopaństwowym, wewnątrzukraińskim, umożliwia bowiem wypracowanie kardynalnych ideowych (ideologicznych) kategorii wspólnotowych, unifikujących naród i kraj. Pozwala zbudować spójny model obszaru granicznego, na którym dochodzi do nieustannej konfrontacji między różnorodnymi wzorcami cywilizacyjno-religijnymi.

S U M M A R Y

Peter Mohyla – Spiritual Father, “the Ten Holy Men of the Kiev-Mohyla Academy”

The article is dedicated to a group of saints of the Ukrainian Orthodox Church of the Kiev Patriarchate symbolically called the saints of the Kiev-Mohyla Academy. At the head of the group stands St. Peter Mohyla, Metropolitan of Kiev, the great church reformer, founder of the Academy. The spiritual formation of Mohyla, at the interface between cultures and faiths personifies his Church, which lies at the frontier of two civilizations, those of the east and west. Based on the foundation of Kyiv-Mohyla Academy this Church, without losing its own character, created its identity choosing elements from the two different worlds.

